

VÁRHEGYI GYÖRGY

Mennyit és mit dolgoznak a pedagógusok?

Az elmúlt évtizedekben a munkaidő csökkenése világszerte lényeges változást okozott az emberek életében. Nálunk a 40–44 órás munkahét és a kéthetenkénti szabad szombat bevezetése jelzik a változás kezdetét. A pedagógusok munkaideje azonban nem csökkent, sőt egyes csoportoké még növekedett is. 1970-ben egy szociológiai vizsgálat¹ során 1380 pedagógus többsége (86%-a) ítélte a pedagógusokat túlterheltnak. Ha egy réteg közvéleménye túlterheltnak és fáradtnak érzi magát, akkor problémák lehetnek annak a rétegnek a munkájánál és a munkaidejénél. A pedagógusok hangulatát illusztrálják azok a mondatok, amelyeket a vizsgálat kérdőívére adott válaszokból írtunk ki:

„Egyre romlik az iskolában a légkör, rettenetes a pedagógus idegfeszültsége a túlterhelés miatt. Egyre fegyelmetlenebbek, nem bírnak uralkodni magukon.” „A túlterhelést a zaj, a felelősség és az idegmunka okozza.” „Az agyonhajszoltságból következik az, hogy ha a pedagógus szakmailag kiváló, mégsem tud közel kerülni a gyermekekhez.” „A pedagógusok többet dolgoznak önzetlenül, mint mások.” „Más munkánál nem fordul elő, hogy akkor is dolgoznia kell, amikor kimondottan a családjával kellene foglalkoznia.” „Sok a fáradt, kiábrándult, idős tanár — azt hiszem, nem szabadna nyugdíjig tanítani.”

Paradox módon a pedagógusokról teljesen eltérő vélemények terjednek a közvéleményben. Egyesek szerint a pedagógusok terhelése az átlagosnál jóval kedvezőbb, hiszen nem kell napi 8 órát eltölteniük a munkahelyen (legfeljebb 4–5 órát tanítanak és egy kevés időt fordítanak a felkészülésre), sőt év közben kétszer kapnak szünetet és emellett két hónap a nyári szabadságuk is. A pedagógusmunka sajátosságai, illetve a tények pontatlan ismerete táplálhatják ezeket a nézeteket.

A pedagógusmunkának nagyon sokfajta *sajátossága* van más munkákhoz képest (a munkaidő szabályozásában, a munkaköri kötelezettségekben stb.). A pedagógus munkája jogilag szabályozott, de a tanórák felépítésében és módszereiben, a tanórákra való felkészülésben, a tanórán kívüli nevelőmunkában a pedagógus választhat és dönthet bizonyos lehetőségek és alternatívák között. Az iskola csekély mozgásteret biztosít a különböző pedagógusegyéniségek tudatos vagy spontán törekvéseinek és választásainak. Ez a mozgáster szűkebb vagy tágabb attól függően, hogy a „falak” (amelyeket a tanterv, a tankönyv, a tanmenet és egyéb szabályok építenek fel) hol helyezkednek el.

A pedagógusmunka szabályozása

A pedagógusok munkaidejét *hosszú ideig* csak úgy szabályozták, hogy a heti *kötelező órák számát* határozták meg. Ezzel fejezték ki azt, hogy a pedagógusokat nem hivatalnokoknak, inkább olyan értelmiséginek tekintették, akiknél elegendő a teljes munkaidő helyett csak az alaptevékenység idejét szabályozni, hiszen a tanítási órák automatikusan meghatározzák a tanításra való felkészülés és az egyéb oktatási-nevelési tevékenységek idejét.

1951-ben az állami tisztviselők heti 48 órás munkaidejét vezették be a pedagógusoknál is. (197/1951. sz. MT rendelet 56. §)² A társadalmi egyenlősítési törekvések részeként ezzel is hangsúlyozták azt, hogy a pedagógusok a munkásokkal, az alkalmazottakkal azonos helyzetben vannak. A pedagógusok 48 órás munkaideje két részből áll: 1. a *kötött* munkaidőből, a tanítási órákból (foglalkozásokból és a külön jogszabály alapján beszámítható órákból (osztályfőnöki óra, napközis vagy tanulószobás felügyelet és korrepetálás, szakköri és sportköri tevékenység); 2. a

részben kötetlen munkaidőből, amelyben a pedagógus a jogilag szabályozott és szabályozatlan pedagógiai tevékenységét végzi. (Ezt részben rendelet és előírás, részben a pedagógus tudása, képessége, beállítottsága, érdeklődése, illetve az iskola követelményrendszere, a tanulók érdeklődése stb. alakítja.)

A jelenlegi helyzet értékeléséhez szükséges megismerkednünk a kötelező tanítási órák szabályozásának vázlatos történetével. Kezdjük a *tanítókkal*, akik minden szempontból — a munkaidő tekintetében is — a *legkedvezőtlenebb* helyzetben voltak a múltban. Az 1868. évi népiskolai törvény (XXXVIII. I. c.)³ úgy szabályozta a népiskolai tanító munkaidejét, hogy *heti 30 óránál* többet nem köteles tanítani. A tanítási órák száma attól függött, hogy hány tanítós népiskolában tanítottak és mennyi volt annak az osztálynak a heti óraszám, amelyben tanítottak. Így az 1868. évi törvény a függelékében⁴ a következőképpen szabályozta a kötelező óraszámot: ha teljesen osztott az iskola, akkor az I—II. osztályban 20, a III—IV. osztályban 24; ha részben osztatlan, 4 tanítós népiskolánál 19, 19, 23, 26; 3 tanítós népiskolánál 21, 23, 26; 2 tanítós népiskolánál 26, 26; ha osztatlan (egytanítós), 29,5 óra. Ezen kívül az ismétlő iskolában kötelesek voltak télen heti 5, nyáron heti 2 órában tanítani, így az egytanítós népiskolában heti 34 órára is felment az óraszám.

1905-ben, az elemi népiskola kialakításakor, majd 1925-ben és 1932-ben, a népiskolai tantervek megváltoztatásakor, végül 1946-ban, az általános iskola kiépítések meghagyták a kötelező óraszám szabályozásának alapelvét, tehát azt, hogy a tanítók számától és az osztály heti óraszámától függött a kötelező óraszám. (Így 1905-ben az első osztályban 21, a hatodikban 28 óra, az osztatlan iskolában 32 óra; 1932-ben és 1946-ban 21—30 óra között volt a kötelező óraszám.)⁵

1950-ben a 39/195 MT, valamint 1951-ben a 197/1951. (XI. 18.) MT sz. rendelet⁶ a tanítók kötelező óráját egységesen *25 órában* állapította meg. Tehát az elsőben és a másodikban tanítókat felemelte, a *harmadikban és negyedikben*, valamint az *osztatlan és részben osztott iskolákban tanítókat csökkentette*. A rendelet *javította a pedagógustársadalom egyharmadát kitevő tanítók nagy részének helyzetét*. Ugyanakkor a napköziben dolgozó pedagógusok kötelező óraszámát 30 órában állapította meg. 1966-ban a 110/1966. MM sz. utasítás⁷ a tanítók óraszámát változatlanul hagyta, a napközisekét pedig 25 órára csökkentette.

A polgári iskolákban tanító pedagógusok munkaidejét hosszú ideig a népiskolai törvény szabályozta a tanítókéhoz hasonló elvek alapján. A polgári iskolai tanárok kötelező óraszámát lényegesen csökkentette a polgári iskolai törvény (1927. évi XII. TC.)⁸ „A tanárok 22 óránál többre, kivéve rövid ideig tartó helyettesítést, nem kötelezhetők.” „...a tanárok heti 24 óránál többre nem vállalkozhatnak. Ha a tanárok heti 22 óránál többet tanítanak, ezért külön díjazásban részesülnek.” A polgári iskolai Rendtartás azt az elvet is érvényesítette, hogy: „1—2 óra kedvezményben részesíthetők azok a tanárok, akikre egyéb iskolai elfoglaltságok (osztályfőnökség, dolgozatok javítása, munkáltató-oktatás, iskolai ifjúsági egyesületek vezetése, felügyelet) nagy terheket ró.”

Az általános iskola létrehozása után a felső tagozaton tanító polgári iskolai tanárok kötelező órászáma változatlanul maradt. Az 1950-es rendelet azonban a felsős tanárok kötelező óraszámát 23 órára *emelte* (kivéve a nyelv-, fizika- és kémia-tanárokat, akiknél meghagyta a 22 órát). Az ének, rajz és testnevelés szakosokét 24 órában, a gyakorlati foglalkozásokat vezető tanárokat pedig 28 órában állapították meg. Ezeket az óraszámokat megerősítette az 1966-os rendelet.⁹

Tekintsük át a középiskolai tanárok munkaidejének szabályozását is. A középiskolai tanárok — kezdettől fogva — a többi pedagógusnál *előnyösebb* helyzetben voltak. Ezt fejezte ki már 92 évvel ezelőtt is az Országos Középtanodai Tanár-Egylet javaslata.¹⁰ „Heti órák száma, csupán nyelvek tanításánál 16—17, oly tárgyaknál, amelyeknek előadásával előkészületek vagy más fajta korrektúrák vannak összekapcsolva, 17—18, oly tárgyaknál, melyeknél a tanítási órákon semmilyen technikai előkészület nem kell, 20.” Ez a javaslat foglalkozott azzal is, hogy az igazgatónak legyen joga a heti órák számát csökkenteni a tantárgyra való tekintettel, valamint annak alapján, hogy „vajon népes osztályokban van-e elfoglalva, vajon sok

munkát ad-e neki a technikai előkészület és a feladatok javítása; osztályfőnöködik-e vagy visel-e az intézetnél más, javadalmazással nem járó tisztelet, mely idejét a tanítási órákon kívül szintén igénybe veszi”.

Mi valósult meg a javaslatból? 1883-ban a középiskolai törvény (XXX. T.C.)¹¹ meghatározta, hogy a szaktanárok heti 18, a rajztanárok pedig 20 óránál többre nem kötelezhetők. De azt is meghatározták, hogy a szaktanárok 25, a rajztanárok 28 órára többre nem vállalkozhatnak.

A század elején a kormány fel akarta emelni a heti óraszámot 18-ról 20-ra. Erre válaszolt 1910-ben a II. Országos Tanári Kongresszus:¹² „Miért szükséges a heti 18 tanítási óra változatlan fenntartása nemcsak a mostani, hanem a jövőendő tanárságra is? Mert azok az okok, amelyek alapján a középiskolai törvény (1883: XXX) parancsolólag kimondta, hogy a középiskolai tanár heti 18 óránál több tanításra nem kötelezhető, nemcsak fennállanak, hanem folyton szaporodnak. A tudományok fejlődése és a tanítás módszerének tökéletesedése mind intenzívebb önképző és tanító munkát kíván a tanártól.”

Az 1924., illetve 1934. évi középiskolai törvény egységesen heti 18 órában állapította meg a középiskolai tanárok kötelező óraszámát. „24 óránál többnek tanítására helyettesítés esetén sem kötelezhető, és arra nem is vállalkozhatik.”¹³

1950-ben felemelték a középiskolai tanárok kötelező óraszámát 22 órára, kivéve a nyelv, a fizika, kémia és biológia szakosokét, akiknek csak 20 órában, az ének-, rajz- és testnevelés-tanárokaté azonban 24 órában állapították meg. Ezeket az óraszámokat megerősítette az 1966-os MM rendelet.¹⁴

A rendeletek a heti kötelező óraszám szabályozásával egy időben általános fizetésemelést biztosítottak a pedagógusoknak. A korabeli sajtó csak a fizetés rendezését kommentálta,¹⁵ és hallgatott az óraszám felemeléséről. Így csak a történelmi körülmények nyújthatnak némi támpontot az óraszám felemelésének motívumaira: a társadalmi egyenlősítési törekvések közepette meg akarták szüntetni a pedagógusok végzettség szerinti munkaidő differenciálódását, és ezzel akarták a különböző pedagóguscsoportok helyzetét nivellálni. Mindezt az anyagi kényszerűség, valamint a múltbeli helyzet és társadalmi szerep miatt a középiskolai tanárok rovására hajtották végre.

A heti 48 óras munkaidőnek a kötelező órákon felüli része csak elvileg kötött, de lényegében és a gyakorlatban részben kötetlen munkaidő. A Tanár-Egylet 1880-as választmányi javaslata¹⁶ erről a következőt írta: „Hogy a tanár helyét mint szakember kellőleg betöltse, kell, hogy a hivatalos órákon kívül elsősorban szakmájával, illetőleg a szakcsoportjához tartozó tárgyakkal foglalkozzék, és amellet az általános műveltséghez tartozó tárgyakat sem hagyhatja figyelmen kívül. Ez azonban még korántsem elegendő arra, hogy a tanár állását, mint az ifjúság nevelője és tanítója kellőképpen betöltse. A tudományos anyag megszerzésén kívül a tanárnak a tanítási órán kívül még sok időt — legtöbb esetben sokkal többet, mint általában hiszik és hinni akarják — kell arra fordítania, hogy a továbbképzése miatt gyűjtött anyagból azt válassza ki, ami a tanításra legalkalmasabb, továbbá arra, hogy a kiválasztott anyagot felossza és azt kellő módon az egész osztály elé vigye, mégpedig, amennyire lehetséges, az egyes tanulók egyediségének tekintetbevételével.”

Ezt a fajta kötetlen munkát jogilag is szabályozták, így pl. 1936-ban a középiskolai tanároknál (VKM 32 400/1936. V. 1. sz. rendelet)¹⁷ előírták pl., hogy a „tanítási órák megtartásán kívül a tanár szolgálati kötelezettsége kiterjed a nevelés-oktatással kapcsolatos egyéb teendők ellátása (...), valamint tudományos továbbképzésre is a szaktárgyaiban és a neveléstudományban”. (Kiemelés: V. Gy.) A zárójelben felsorolt — az idézetből kihagyott — teendők nagyjából hasonlóan megtalálhatók az 1951-es MT rendelet (197/1951.)¹⁸ 56. paragrafusában: a „tanítás előkészítése, a munka- és óratervek elkészítése, írásbeli dolgozatok — munkafüzetek —, rajzok és egyéb tanulói munkák felülvizsgálása, szemléltető eszközök, kísérleti eszközök készítése és javítása, ezeknek a tanítási órákra való előkészítése, szertárak és könyvtárak gondozása, a nevelő beosztásával kapcsolatos adminisztrációs munkák ellátása, területi értekezletek, óráközi felügyelet, kirándulások, ünnepélyek, kiállítások elő-

készítése és megrendezése, kötelező hospitalás, családlátogatások, szülők fogadása tanuló tankönyvekkel és tanszerekkel való ellátása stb.” A két rendelet több vonatkozásban eltér egymástól: 1936-ban pl. nem soroltak fel olyan járulékos feladatokat, mint ilyen tankönyv és tanszer árusítása (amit a gyakorlatban kiegészített az „stb.” helyett a tanulóbiztosítás, a takarékbélyeg-akció, az újságeladás és a hulladékgyűjtés).

Az 1951-es rendeletből ugyanakkor *hiányzik a pedagógusok továbbképzési kötelezettsége*. A jogi szabályozásban nem említették a pedagógusmunka szerves részeként a szaktárgy és a pedagógia tanulmányozását. Így a *továbbképzés a pedagógus munkaidőn kívüli feladatává* vált. Ugyanakkor bevezették a teljesen centralizált továbbképzési rendszert, ami az *önképzés és önkéntesség* elvének elhanyagolásához vezetett.

A továbbképzés kimaradt az *1966-ban* megjelent MM rendeletből (110/1966)¹⁹ is, viszont még tovább bővült a járulékos feladatok felsorlása: „...a rendes korúak középiskoláiban az I. osztályba jelentkezők felvételi vizsgáztatása, vezetői, ill. vezetőhelyettesi feladatok ellátása, a nyári üzemi gyakorlatok szervezése és az azokon részt vevő tanulók felügyelete, továbbá a rendtartásokban a pedagógusok részére előírt egyéb feladatok ellátása.”

A pedagógusmunka szabályozásánál jelentkező problémák elsősorban abból adódnak, hogy nem vették eléggé figyelembe a következő sajátosságokat:

1. A tanítási órán *nagy és intenzív erőfeszítést* igényel az állandó koncentráció, a gyors figyelemváltoztatás és reagálás, a sok beszéd és mozgás, a tanulók figyelmének és fegyelmének biztosítása. A tanári munkának ezt a sajátosságát nagyon szemléletesen jellemezték több mint 90 évvel ezelőtt.²⁰ „És mennyi testi és szellemi erőfeszítéssel, mennyi önmegtágadással és mennyi türelemmel, sőt — mondjuk ki bátran — mennyire az egészség veszélyeztetésével jár az, hogy a tanár több órán át egy-egy osztályban vagy más-más osztályokban különböző életkorú, különböző tehetségű, különböző akarató, különböző házi nevelésben részesített és a legkülönbözőbb bánásmódhoz szokott tanulóknál a fegyelmet fenntartsa, figyelmüket ébren tartsa és bennük a tárgyak iránt való érdekeltséget folytonosan gerjessze! Mindezeket csak az tudja igazán megítélni, megbecsülni és más hivatali pályáktól megkülönböztetni, aki hosszabb időn át tényleg működött a tanári pályán, és ezen pályáról lelépve más tisztviselői pályára, vagy aki más tisztviselői pályáról a tanári pályára ment át, és így ez óriási különbségről legmeggyőzőbb módon saját magán szerzett tudomást.”

A tanítás tehát igen erős intenzitást követel, akik pedig nem tanítanak intenzíven az órán (felületesség, fáradtság vagy közöny miatt), azoknál a tanulók fegyelmzése vagy valamilyen foglalkoztatása okoz kimerültséget. De nem jelent sokkal kisebb igénybevételt a tanulók közti egyéb tevékenység sem, mint pl. a folyosó-ügyelet, tanulmányi kirándulás stb. Emellett a munka, ha nem párosul állandó megújítással, kezdeményezéssel, kísérletezéssel, akkor a rutin és az ismétlődés következtében (több órán vagy több éven át ugyanazt tanítja a pedagógus) felléphet a monotónia. Végül az élénk, sokszor fáradt tanulók zajos és idegesítő környezete, a nagyon rossz munkafeltételek (osztályterem, tanári szoba stb.) mind tetézik a megterhelést, szellemi és emocionális fáradtságot okoznak, aminek hosszan tartó halmozódása idegi és pszichikai kimerültséget, feszültséget hozhat létre.

2. A pedagógus munkájának kötetlen, szabályozatlan része lényegében *sohasem „fejeződik” be*: sok pedagógus nem képes „kikapcsolni”, mert vannak olyan iskolai ügyek és feladatok, melyek megoldása állandóan foglalkoztatja, leköti gondolatvilágát, csökkenti szórakozása, pihenése és alvása idejét.

Ugyanakkor ez a kötetlen és szabályozatlan tevékenység egyes esetekben elhanyagolható, rövid idő alatt „összecsapható”, sőt elhagyható. Ez pedig lehetővé teszi egyes pedagógusoknak, sőt pedagóguscsoportoknak is — hosszabb készülés nélküli, rutin munkát végzőknek —, hogy másoknál sokkal kevesebbet dolgozzanak, csupán a formális kötelezettségeknek (tanítási óra stb.) tegyenek eleget.

3. Elvben minden pedagógus kötelezhető az iskola feladatrendszerébe tartozó bármely feladatkör ellátására. Gyakorlatilag azonban a munkamegosztásnak szükségképpen igazodnia kell az egyének adottságaihoz, felkészültségéhez, személyes ambícióihoz és érdeklődéséhez. Következésképpen a munka mennyisége, továbbá belső szerkezete és minősége eltérő az egyes pedagógusoknál. Ugyanakkor nagyon nehéz mérni és még nehezebb az egyénnel szemben támasztott követelmények differenciáltságát a munkaidő mértékében és a munkabérben figyelembe venni.

Többet vagy kevesebbet dolgoznak a pedagógusok mint mások?

A kérdésre a pedagógusok között folytatott vizsgálat nyújt bizonyos támpontot. (584 pedagógus készített időmérleget 1–1 hétköznapijáról, szombatjáról vagy vasárnapjáról. Így 1659 napon folytatott mindenfajta tevékenység időtartamáról kaptunk viszonylag megbízható képet. Ezen kívül a kérdőíves vizsgálatnál 1380 pedagógus készített „elszámolás”-t a munkaidejéről.)²¹

Az időmérleg-vizsgálatunkba bevont pedagógusok iskolai munkára fordított heti átlag ideje 47,6, a lakás és az iskola közötti közlekedés 5,6, tehát a heti átlag munkaidő 53,2 óra volt.²² Az átlagos munkaidő tehát nagyjából azonos a többi értelmiségi rétegével. Az összehasonlításnál azonban figyelembe kell venni azt, hogy a pedagógusok a munkaidő jelentős részében a tanulók között olyan munkát végeznek, amely nagyobb intenzitást igényel, és ennek megfelelően nagyobb fáradtságot okoz, mint sok más értelmiségi munka.

A legintenzívebb pedagógiai tevékenység, a tanítási órák száma is igen magas: saját iskolában átlagosan hetente harminc (45 perces) tanórát, a dolgozók iskolájában öt, tehát összesen harmincöt tanórát tartottak. A túlterhelést tehát nemcsak a heti kötelező órák, hanem a túlórák magas száma is okozza.

Az iskolatípus (általános iskola — középiskola — gimnázium — szakközépiskola), a tagozat (alsó és felső tagozat, napközi) s a szaktárgy jelentősen differenciálja a munkaidő mennyiségét.

Az iskolatípus és a tagozat okozza a legnagyobb differenciálódást. A középiskolai pedagógusok heti munkaideje 8,4 órával hosszabb, mint az általános iskolásoké. Amíg a középiskola két típusában (gimnáziumban és szakközépiskolában) dolgozó pedagógusok között csekély a munkaidő-eltérés (a gimnáziumokban dolgoznak 1–3 órával többet), addig az általános iskola két tagozatán (alsó és felső) dolgozó pedagógusok között már jelentősebb az eltérés (1–1 1/2 munkanappal több a felső tagozaton dolgozók heti munkaideje).

A férfiak többet dolgoznak, mint a nők, de a nemek szerinti munkaidő-eltérések iskolatípusonként és területenként különböznek: a középiskolákban a férfiak és nők heti munkaideje között 3,8–6,4 óra, az általános iskola felső tagozatán Budapesten 7,8, a községekben 3,8 óra a különbség (a vidéki városokban a felső tagozaton nincs eltérés, az alsó tagozaton pedig mindenütt nagyon kevés férfi tanít).

A legcsekélyebb differenciálódást a területi jelleg hozta létre, az eltérésnél leginkább a közlekedés növelte a városban dolgozó pedagógusok munkaidejét.

E különbségek részben halmozódnak, és iskolatípus (tagozat), nemek és terület szerint együttes csoportosításnál megdöbbentően nagy eltérések alakultak ki: vannak olyan pedagóguscsoportok, amelyek más csoportoknál hetente 1 1/2–2 munkanappal többet dolgoznak. Az alábbi táblázatban néhány jellegzetes munkaidő-eltérést ismertetünk:

Összehasonlított csoportok	Eltérés a heti munkaidőben (óra, tízedóra)		
	Budapesten	Vidéki városban	Községben
Gimnáziumi tanároknál több, mint az alsós tanítónőknél	17,2	13,2	8,1
Gimnáziumi tanároknál több, mint a felsős tanárúrnőknél	11,9	11,0	6,1
Felső tanároknál több, mint az alsós tanítónőknél	13,1	4,3	5,8

A munkaidőbeli eltérések nagy része a túlórák mennyiségétől függ: iskolatípusonként, nemenként és területenként jelentős különbségeket találtunk a túlórák számában. (Az alábbi táblázatban a saját és a dolgozók iskolájában együttesen teljesített túlórákat ismertetjük.)

*Az összes túlórák száma²³
(45 perces tanórákban számítva)*

Iskolatípus, tagozat	Budapest		Vidéki város		Község	
	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak	Nők
Általános iskola	—	1,1	—	4,1	5,1	3,6
alsó tagozat	—	—	—	—	—	—
felső tagozat	10,5	5,1	11,5	2,5	5,6	2,3
Gimnázium	12,9	10,0	12,6	5,6	4,0	4,0
Szakközépiskola	14,5	9,5	9,4	10,0	—	—

A városokban tehát az általános iskolai férfitanárok a kötelező óraszámnak majdnem 50%-át, a középiskolai pedagógusok pedig 40–50%-át tanították túlórában. A férfiak jelentős része legtöbbször személyes, anyagi okokból vállal igen sok különórát: mint családfők jobban rá vannak utalva a pénzkereső munkára, a nők pedig — mint feleségek és családanyák — inkább hazasietnek a családjukhoz.

De a pedagógusoknak iskolaszervezési és munkaerő-gazdálkodási okokból is vállalniuk kell túlórákat, különösen a dolgozók iskolájában való tanítást, mivel ezekben az iskolákban nagyon kevés a függetlenített tanárok száma, és valakinek meg kell tartani az órákat. Ezt a nagymértékű túlórázást természetesen megsínyli az oktatás és a nevelés színvonala, valamint a pedagógus személyisége és egészsége.

Mit mutatnak az eddig ismertetett munkaidőbeli eltérések? Minden egyenlősítési törekvés (a heti kötelező óraszám nivellálása) ellenére a különböző iskolatípusokban és tagozatokban dolgozó pedagógusok munkaidejénél továbbra is jelentősek az eltérések. (Azt nem tudjuk, hogy csökkentek vagy növekedtek-e a különbségek, mert a múltból csak a jogi szabályozást ismerjük, a tényleges munkaidőről nincsenek adataink.) Ezek az eltérések valószínűleg a különböző iskolatípusok tevékenységében és színvonalában meglévő különbségekből adódnak. A középiskolai tanítás színvonala, valamint a tanulók összetétele, érdeklődése és képzettsége alaposabb, elmélyültebb és így hosszantartóbb felkészülést tesz *szükségessé*. Az általános iskolai tanítás színvonala és a tanulók életkora, tudása *lehetővé* teszi a rövidebb ideig tartó felkészülést. (Ezzel a megállapítással nem akarjuk lebecsülni az általános iskolai pedagógusok munkáját, mert tudjuk azt, hogy az általános iskolákban a tanulók érdeklődésének, figyelmének és fegyelmének fenntartásához — a tanulók életkora miatt — olyan módszertani és pedagógiai munka szükséges, aminek kialakítása és gyakorlása nagyon nagy erőfeszítést és intenzitást igényel.)

Az általános iskola két tagozatában dolgozó pedagógusok munkaideje közötti különbségeket azonban nem merjük ilyen határozottan a munka jellegében és módszereiben levő sajátosságokra visszavezetni. Az időmérleg-lapokból a tanítónők 432, a napközis pedagógusnők 107 napját ismertük meg. Ennyi nap — bizonyos fenntartásokkal — már jellemzi ennek a rétegnek a napi (heti) munkaidő-beosztását. A *tanítónőknél* az intenzív oktatás és nevelés heti átlagos ideje 24–26 óra volt. Ezen kívül hetente 7 órát felkészülésre, 3–4 órát a füzetek ellenőrzésére és további 3–4 órát adminisztrációra és egyéb járulékos tevékenységre fordítottak. Másfajta megoszlása volt a *napköziben* dolgozó pedagógusnők munkaidejének. A rendkívül intenzív napközifoglalkoztatás ideje heti átlagban 28–32 óra volt, és 4–5 órát a felkészülésre, valamint 3–4 órát a járulékos tevékenységekre fordítottak.

E munkaidő-adatok alapján nincs jogunk véleményt mondani a tanítónők és a napközisek munkájáról. De elgondolkoztató, hogy ugyanezek a tanítónők és napközisek *hetente* átlagban 28–30 órát fordítanak *háztartási munkákra*. (A vizsgálá-

tunkba bevont budapesti tanítónők pl. négy és félszer több időt fordítanak a háztartási munkára, mint a tanításra való felkészülésre.)

A pedagógusnők általában jóval több időt fordítanak háztartási munkákra, mint más foglalkozási csoportokhoz tartozók. Úgy látszik, a pedagógusnőkkel szemben — a részben kötetlen munkaidő miatt — erőteljesebben érvényesül az a családi igény, hogy vállalják a *háziasszonyi szerep* betöltését. A sok házimunkát végző pedagógusnőknél valószínűleg kevésbé a tudatos értékválasztás, mint inkább a hagyományos társadalmi elvárás és az alacsonyabb kereset kényszere, valamint a részben kötetlen munkaidő lehetősége alakítja ki ezt a „félíg háztartásbeli” létet. Úgy látszik, hogy a pedagógusnők egyes csoportjainál sem a pálya követelményei, sem az önképzési és a művelődési igényei nem tudják eléggé motiválni azt, hogy csökkentésük a háztartási munkára fordított időt.

Az eddig ismertetett három tényezővel (iskolatípus, nemek, terület) csak részben magyarázhatók a munkaidő-differenciák. A vizsgálatunk a fentiekén kívül az *iskolai beosztás* (szaktárgy, osztályfőnökség), az *életkor* és a *családi állapot* hatását mutatta ki.

Az időmérleg-lapok szerint a munkaidő hossza nagymértékben függ még a pedagógusok *beállítottságától* is: egyeseknél a lelkiismeretesség és az önmagukkal szembeni igényesség növeli a munkaidőt, másoknál a hanyagság, a közöny alakítja ki azt, hogy megelégszenek azzal, hogy csak a formális kötelezettségeknek tegyenek eleget.

A pedagóguscsoportokra jellemző *átlagos* munkaidő-adatok mellett nagyon tanulságos az *egyéni* időmérleg-lapokról megállapítani, hogy a túlterhelt pedagógusok munkája milyen tevékenységekből és milyen időtartamban tevődik össze. Néhány időmérleglap-részlettel szeretnénk ezt illusztrálni:

EGY FALUSI TANÍTÓNŐ A KÖVETKEZŐ ISKOLÁVAL KAPCSOLATOS TEVÉKENYSÉGEKET JEGYEZTE FEL AZ IDŐMÉRLEGLAPRA:

5.30—6.30	IV. b. osztály feladatlapjainak javítása.
7.30	Indulás az iskolába.
7.45	Naplóbeírás, eszközök előkészítése az osztályban.
8.00	Számтанóra a IV. b. osztályban.
8.45	Szünnet, beszélgetés az osztályban a tanulókkal.
8.55	Környezetismereti óra a IV. b-ben.
9.40	Szünnet, előkészület a nyelvtanórára.
9.50	Nyelvtanóra a 4. b. osztályban.
10.35	Szünnet, tanulók egyéni problémáinak meghallgatása és az útdős hangszerek előkészítése.
10.55	Énekóra a IV. b. osztályban.
11.40	IV. a. osztály füzeteinek javítása.
12—12.30	Hazakerékpározás. Ebéd. Visszaindulás az iskolába.
12.45	Naplóbeírás, eszközök előkészítése az osztályban.
13—16.45-ig	Teljes egészében a délelőtti program ismétlődik, csak nem a IV. b., hanem a IV. a. osztályban.
	Indulás a központi iskolába.
17.00	Tantestületi megbeszélés egy tanteremben.
18.30	Indulás haza... (vacsorakészítés, vacsora, mosogatás).
20.30	Előkészület a szerdai tanításra.
22.00—23.20	A IV. a. és b. osztály írás-füzeteinek javítása.

EGY VÁROSI ÁLTALÁNOS ISKOLA FELSŐ TAGOZATOS MATEMATIKATANÁRNŐ IDŐMÉRLEGLAPJÁRÓL:

8—11	Tanulószoba.
11—12	Matematikaszakkör.
12.30—13.00	Kémiai kísérletek előkészítése.
13.30—18.00	Tanítási órák (matematika, kémia)
18.00—19.00	Úttörő sajtófelelős feladatok elvégzése (pénzek beszédése, elszámolása).

AZ EGYIK BUDAPESTI GIMNÁZIUMI TANÁR IDŐMÉRLEGÉBŐL:

6.25	Utazás az iskolába.
7.30	Megérkezés az iskolába, a dolgozatfüzetek előkészítése a dolgozatíratáshoz.
8.00	Latinóra a II. c-ben.
8.45	Folyosóügyelet.
9.00	„Lyukas óra”: telefon a Nőnap előkészítése ügyében, virágok rendelése.
9.45	Folyosóügyelet.
10.00	Latinóra a III. c-ben.
10.45	A szünetben az arcképes vasúti igazolványok érvényesítése.

11.00	Magyar irodalom óra a IV. a. osztályban.
11.45	Telefonhívás egy szülő részéről gyermeke ügyében.
12.00	Földrajzóra helyettesítése az I. a. osztályban.
12.45	Fegyelmi tárgyalás egy tanuló ügyében.
13.00	Osztályfőnöki óra.
13.45	Ebéd.
14.20	Megbeszélés a nőnap-i köszöntés másnapi lebonyolításával kapcsolatban.
14.30	A háziolvasmányok naplójának ellenőrzése.
15.30	Felkészülés a dolgozók esti óráinak megtartására.
17.00	Uzsonna, az esti iskola ügyeinek előkészítése.
17.20	Irodalomóra a II. a. osztályban.
18.00	Irodalomóra az I. b. osztályban.
18.45	Szünetben kávézás.
18.50	Irodalomóra az I. b. osztályban.
19.35	Nyelvtanóra az I. b. osztályban.
20.20	Szünet.
20.25	Nyelvtanóra a III. a. osztályban.
21.05	Hazaindulás.

EGY MÁSIK BUDAPESTI GIMNÁZIUMI TANÁR IDŐMÉRLEGÉBŐL:

6.50	Indulás az iskolába.
7.50	Felkészülés a tanításra.
8.00—13.30	Tanítási órák (biológia és földrajz).
14.00	Hazautazás, közben az Ifért-boltban szemléltető eszközök vásárlása.
15.30—19.00	Virágok kiállása a kertben és szállításra való elkészítése. Tefuval beszállítani az iskolába, lerakodás és gyerekekkel a virágok ültetése ládába.

VÉGŰL EGY SZAKKÖZÉPISKOLAI SZAKMAI TÁRGYAT TANÍTÓ PEDAGÓGUS IDŐMÉRLEGÉBŐL:

6.30	Indulás az iskolába.
8.00	Érkezés, a cukrászok elszámoltatása.
9.00	Technológia óra a borjűhús-ételekről.
9.50	A presszó elszámoltatása.
10.00	Konyhai technológiai ismeretekről előadás.
10.45	Beszélgetés a cukrászokkal.
11.00	Eligazító óra.
11.30	Tankonyhai ételek ismertetése és visszakérdezése.
11.45	Étlapszerkesztés tanítása.
12.00	Díszterítés tanítása.
12.50	Angol, francia, orosz szerviz tanítása és ebédelés a tanteremben.
13.45	Tanterem visszaállítása osztály jellegűvé.
14.00	Szintvizsga gyakorlatból és elméletből.
15.45	Naplóbeírás.
16.00	Szakkör: ételnevek eredetének ismertetése.
17.15	Szakkör: ételbeírási gyakorlatok.
18.00	Presszó ellenőrzése, elszámoltatása.
18.15	Hazaindulás.

A munkaidő szerkezete

A pedagógiai tevékenységek egy része mindegyik pedagógusnál rendszeresen előfordul, másfajta tevékenységeket azonban egyes pedagógusok előnyben részesítenek vagy elhanyagolnak

Milyen tevékenységek alkotják a vizsgálatunkba bevont pedagógusok munkaidejét?

Pedagógusok heti munkaideje — tevékenységfajták szerint

	Óra, tizedóra	Összes munkaidő % -ában
I. <i>Tanítás</i>		23,8
Tanítási óra	18,1	
Tanítás a dolgozók iskolájában és egyéb tanfolyamon	1,3	
Napközi	2,2	
Tanulószo	0,6	
Szakkör, önképzőkör	0,8	
Egyéni vagy csoportos korrepetálás	0,8	

II.	<i>Tanításhoz kapcsolódó tevékenységek</i>		12,0	25,2
	Felkészülés a tanításra	7,2		
	Előkészület a tanórára	1,5		
	Dolgozatok, füzetek javítása	2,6		
	Szertári, könyvtári munka	0,2		
	Tanítással kapcsolatos megbeszélések	0,5		
III.	<i>Tanórán kívüli pedagógiai tevékenységek</i>		5,4	11,0
	Osztályfőnöki és tanári nevelőmunka	0,2		
	Úttörő- vagy KISZ-munka segítése	0,9		
	Folyosó- és egyéb ügyelet	1,8		
	Iskolai kulturális programok, ünnepségek	0,7		
	Iskolán kívüli szabadidő-tevékenységek	0,8		
	Szülőkkel való kapcsolat	0,7		
	Értekezletek	0,3		
IV.	<i>Egyéb iskolai tevékenységek</i>		2,3	4,9
	Adminisztráció	0,9		
	Járulékos feladatok	1,4		
V.	<i>Továbbképzés, szakértői-pedagógiai tanulás</i>		1,4	3,1
VI.	<i>Eddig be nem sorolt iskolai munka</i>		0,5	1,0
VII.	<i>Iskolában nem munkával töltött idő</i>		2,2	4,8
	<i>Összesen:</i>		47,6	100,0

A munkaidő szerkezetének értékelésénél — mivel nem rendelkezünk semmilyen összehasonlító adattal — csak a közoktatáspolitikai és a pedagógiai normákból tudunk kiindulni. A korszerű oktatási eljárások (a tanulók aktivizálása, az egyéni és a csoportos tevékenység megszervezése, a feladatlapos ellenőrzés, az audiovizuális szemléltetés stb.) a tanításhoz kapcsolódó tevékenységek (felkészülés, ellenőrzés stb.) idejét nagymértékben növelik: a tanítás és a *tanításhoz szorosan kapcsolódó tevékenységek* nagyjából *azonos időtartamot* igényelnek (ez az arány iskolatípusonként és témánként esetleg változik).

A pedagógusok munkaidő-szerkezetében azonban — az előbbi követelményektől eltérő — *2:1-es időarányt* találunk a tanításhoz kapcsolódó tevékenységek rovására. A munkaidő szerkezeti megoszlása azt is mutatja, hogy a *tanórán kívüli* pedagógiai tevékenységek időtartama messze elmaradt azoknak az igényeknek a szintjétől, amelyet az iskola megváltozott társadalmi funkciói megkövetelnek. A tanórán kívüli folytatott tevékenységek időtartama — eléggé egyértelműen a hagyományos, a tevékenységét nagyjából a tanítási órákra redukáló iskolák képét tükrözi.

Noha a munkaidő *menyiségében* igen nagy — több órás — különbségek vannak a főbb csoportok között, a munkaidő *szerkezetében* meglepő hasonlóságot találunk, amit az alábbi táblázat területenként és iskolatípusonként is mutat:

A munkaidő szerkezete — tevékenységcsoportok²⁴ szerint (%)

	Általános iskola		Középiskola	
	Budapest	Vidék	Budapest	Vidék
I. Tanítás	54,0	50,5	50,1	47,7
II. Tanításhoz kapcsolódó tevékenységek	19,0	26,5	25,2	27,3
Együtt:	73,0	77,0	75,3	75,0
III. Tanórán kívüli pedagógiai tevékenységek	12,3	12,2	7,2	9,1
IV. Egyéb iskolai tevékenységek	6,0	4,3	4,4	5,9
V. Továbbképzés, szakértői-pedagógiai tanulás	3,6	2,3	5,0	3,7
VI. Eddig be nem sorolt iskolai munka	—	—	0,6	0,7
VII. Iskolában nem munkával töltött idő	5,1	4,2	7,5	5,6
Összesen:	100,0	100,0	100,0	100,0
Teljes heti munkaidő (óra, tizedóra)	44,2	46,7	53,1	54,4

A csekély differenciák ellenére az alapvető az, hogy a *tanítás* és a közvetlenül ehhez kapcsolódó tevékenységek aránya *mindenütt 75% körül van*. Ez önmagában jelzi azt a már említett problémát, hogy deklarált követelményeink és céljaink ellenére az iskola és pedagógusok jelenlegi tevékenysége döntő mértékben *a tanítási órákra redukálódik*.

Ez az állapot azért sem tartható sokáig, mert a vizsgálatunk azt is bizonyítja, hogy a pedagógusok többsége a jelenlegi gyakorlatnál jóval gazdagabb és sokrétűbb pedagógiai tevékenységet kíván folytatni. A kérdőívünkben érdeklődtünk a

leginkább kedvelt pedagógiai tevékenységekről: a pedagógusokkal különböző pedagógiai tevékenységeket rangsoroltattunk, mégpedig aszerint, mennyire (nagyon, közepesen, kevésbé) szívesen végzik azokat.

A pedagógiai tevékenységek kedveltségének rangsora

Pedagógiai tevékenységek	Átlagpontoszám ²⁵		Leginkább kedvelt tevékenység ²⁶	
	a pedagógusoknál			
	rangsor	pontoszám	rangsor	százalékos arány
Tananyag előadása, magyarázása	1	3,88	1	92
Kötetlen együttlét a tanulókkal	2	3,47	2	77
Egyéni foglalkozás a tanítványokkal	3	3,30	3	71
Szakmai felkészülés a tanórákra	4	3,30	4	67
Új módszerek kialakítása	5	3,19	6	61
Osztályfőnöki nevelőmunka	6	3,14	7	60
Iskolán kívüli közös program a tanulókkal	7	3,13	5	62
Viták, beszélgetések levezetése a diákokkal	8	2,80	8	47
Szakkör, önképzőkör tartása	9	2,65	9	35
Osztályozás	10	1,76	12	17
Írásbeli munkák, dolgozatok ellenőrzése	11	1,75	11	19
Fegyelmezés	12	1,58	10	20

A pedagógiai tevékenységek közül — az iskolai gyakorlathoz hasonlóan — egyértelműen az első helyen találjuk az ismeretek közvetítését, a tananyag tanítását. A rangsor 2—8 helyén a tanítás és a tanításon kívüli pedagógiai tevékenységek olyan elemei következnek, amelyek inkább a jövő iskolájának ideális modelljéhez igazodnak. A pedagógusoknak tehát egy olyan iskolai gyakorlat felelne meg jobban, amely lehetővé tenné és igényelné a tanulókkal való elmélyültebb egyéni foglalkozást, a rendszeresebb és alaposabb szakmai felkészülést a tanórákra, a kötetlenebb tanár—diák együttlétet stb.

Milyen változtatások szükségesek?

Ha elképzeljük azt, hogyan lehetne elérni a jövő iskolájának ideális modelljét, rögtön rájövünk arra, hogy a minőségi változás csak akkor valósítható meg, ha *sürgős* változás történik a munkaidő hosszában és szerkezetében. A pedagógusnak sok szabad időre van szüksége ahhoz, hogy lépést tudjon tartani a szakmai és pedagógiai követelményekkel. A pedagógus nemcsak szakmai ismeretet, hanem műveltséget is közvetít, e feladatra pedig csak akkor alkalmas, ha maga is művelt. A nevelést előtérbe helyező iskola követelményeinek is csak akkor tud megfelelni, ha van képessége és ideje együtt dolgozni, művelődni, szórakozni a tanulókkal.

A *Párt Központi Bizottsága* 1972. június 19-i ülésén foglalkozott az állami oktatás helyzetével, az *előadói beszéd* szükségesnek tartotta a pedagógusok élet- és munkakörülményeinek folyamatos javítását: „Többek között a heti óraszám csökkentésére vonatkozó kormányhatározat végrehajtásával, túlterhelésük csökkentésével.”

A munkaidő jelenlegi szabályozása részben elavult, részben helytelen elveken alapszik. A vizsgálatunk alapján kirajzolódó főbb problémák a következők:

a) A pedagógusok munkaidejét a heti 48 óras hivatalnoki munkaidő csak formálisan szabályozza. Eredményesebben lehetne a pedagógusok munkaidejét az alaptevékenység, a kötelező órák számának meghatározásával szabályozni. (Természetesen egyedül ez az intézkedés még nem fogja megszüntetni, hogy egyes pedagógusok keveset, mások pedig sokat dolgozzanak.)

b) A kötelező tanítási órák száma általában magas. A középiskolai és az általános iskolai felső tagozatos tanárok heti kötelező óraszámát jelentősen, heti 17–18 órára, a tanítók és a napközisek kötelező óraszámát heti 21–22 órára kellene csökkenteni. Tudjuk, hogy ennek anyagi, személyi, munkaszervezési előfeltételeit nagyon nehéz megteremteni. De ez az intézkedés mégéri az áldozatot.

c) Mértéktelenül megnövekedett a túlórák száma, ezért csökkenteni kell azokat. A változtatási módok keresésénél az iskolaszervezési és munkaerő-gazdálkodási követelmények mellett tekintetbe kell venni a pedagógusok anyagi érdekeltségét is. Így a túlórák számának csökkentése csak akkor jelentene egyértelműen kedvező változást a pedagógusoknak, ha ezzel egy időben a keresetek emelkedése legalább ellensúlyozná a túlórák elvesztéséből származó jövedelemcsökkenést.

d) A kötelező óraszám meghatározásánál a tevékenységet nagyjából a tanítási órákra redukáló iskolát vették figyelembe. A jelenlegi szabályozás nem tekinti a tanítással egyenrangúnak az iskola megváltozott funkcióiból fakadó nevelési feladatokat. Holott egyre növekszik a tanítási órán kívül szervezett oktatás és nevelés ideje és jelentősége.

E probléma megoldására több alternatíva kínálkozik. Így például:

— A kötelező óraszámába beszámítható tevékenységek körét jelentősen bővítik, és bevonják mindazokat az oktatási és nevelési feladatokat, amelyeknél az időráfordítás pontosan kifejezhető és mérhető (pl. szakkör, korrepetálás, szabadidő-tevékenységek). E feladatok elosztásában nagyfokú önállóságot lehetne biztosítani az iskola vezetésének. (Ez az alternatíva azonban azzal a veszéllyel jár, hogy az eddiginél jobban „beszabályozza” a pedagógus munkáját.)

— Az idővel nehezen mérhető és különböző intenzitással végezhető pedagógiai feladatok elvégzéséért az igazgató órakedvezményt biztosíthasson vagy a normatívához igazodó premizálás rendszerét alkalmazhassa. (Ez utóbbi alternatíva azzal a veszéllyel jár, hogy az igazgató kivételezhetne stb.)

— Elképzelhető az időbeszámításos és a prémiumos rendszer valaminő kombinálása is. Pl. az osztályfőnöki munka esetében bizonyos feladatokat beszámítanak a heti kötelező óraszámába, a nehezebb, illetve kiemelkedően jó munkát pedig prémiummal jutalmazzák.

Mindegyik megoldás — miután tekintetbe veszi a munka hatékonyságát — ösztönző lehet, ugyanakkor a jelenleginél nagyobb felelősséget és a munka alaposabb áttekintését kívánja a vezetőktől.

Mindenképpen elérkezett az ideje, hogy felülvizsgálják a pedagógusok munkáját szabályozó munkaügyi intézkedéseket.

JEGYZETEK

- 1 Az MTA Szociológiai Kutató Intézete és a Fővárosi Pedagógiai Intézet 1970-ben reprezentatív vizsgálatot folytatott a pedagógusok között. A vizsgálat lefolytatásában — a szerzőn kívül — részt vett: Ferge Zsuzsa, Guszó Ferenc, Háber Judit, Pataki Ferenc és Tízécs Gábor. E beszámoló a közös munka eredményén alapszik.
- 2 Közoktatási Közlöny, I. évf. 9. sz. 172—173. l.
- 3 Törvény a népiskolai közoktatás tárgyában. Pest, 1869. 19. l.
- 4 I. m. 48—52. l.
- 5 Tanterv és utasítás az elemi népiskola számára. Budapest, 1905. 326—331. l.
- 6 Tanterv és utasítások a népiskola számára. Budapest, 1936. 9. l.
- 7 Köznevelés, II. évf. 14—15. sz. 21. l.
- 8 Közoktatási Közlöny, I. évf. 9. sz. 172—173. l.
- 9 Művelődésügyi Közlöny, X. évf. 2/a. sz. 30—31. l.
- 10 Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer időszakából. Budapest, 1959. 217. l.
- 11 Közoktatási Közlöny, I. évf. 9. sz. 172—173. l.
- 12 Művelődésügyi Közlöny, X. évf. 2/a. sz. 30—31. l.
- 10 Az Országos Középtanodai Tanár-Egyetel Központi Választmányának javaslata a középiskolai igazgatók és tanárok hivatalbeli kötelességeinek, jogi és fegyelmi ügyeinek rendezésére. Budapest, 1880. 27. l.
- 11 A hazai középiskolák reformja. Budapest, 1885. 22. l.
- 12 Magyar középiskolai tanárság ügye. Budapest 1910. 5. l.
- 13 Neveléspolitikai dokumentumok az ellenforradalmi rendszer idejéből. Budapest, 1959. 267—270. l.
- 14 Középiskolákról szóló 1934. XI. T. C. végrehajtási utasítása. Budapest, 1936. 26—27. l.
- 14 Közoktatási Közlöny, I. évf. 9. sz. 172—173. l.
- 15 Művelődési Közlöny, X. évf. 2/a. sz. 30—31. l.
- 15 „Öröm, büszkeség, hála.” Köznevelés, 6. évf. 3. sz. 60. l.
- 16 „Szebb és jobb életünk...” Köznevelés, 6. évf. 4. sz. 86. l.
- 16 Az Országos Középtanodai Tanár-Egyetel Központi Választmányának javaslata. Budapest, 1880. 4—5. l.
- 17 A középiskoláról szóló törvény. Budapest, 1936. 27. l.
- 18 Közoktatási Közlöny, I. évf. 9. sz. 172. l.
- 19 Művelődésügyi Közlöny, X. évf. 2/a. sz. 16. l.
- 20 Az Országos Középtanodai Tanár-Egyetel Központi Választmányának javaslata. Budapest, 1880. 4—5. l.

- 21 Az időmérleg autokronografikus „naplózással” készült a vizsgálatba bevont pedagógusok 3—3 napról töltötték ki időmérleg-úrlapot, amelyen az ébredéstől az elalvásig minden tevékenységet vagy időtöltést feltüntettek. Nemesak a fő tevékenységeket, hanem a kiscérlő tevékenységeket (a párhuzamos időfelhasználást), továbbá a tevékenységek helyét és a részt vevő társakat is feljegyezték. Folyamatosan vezették vagy utólag töltötték ki az időmérleget.
A kérdőívvel általában válaszoltak arra, mennyi a munkával kapcsolatos elfoglaltságuk; a tanításra, az iskolán belüli egyéb elfoglaltságokra, az iskolával kapcsolatos egyéb tevékenységekre hetente mennyi időt fordítottak.
A beszámolóinkban mindig az időmérleg-vizsgálatunk adatait közöljük, mivel azokat a kérdőíves elszámolás adatainál sokkal objektívabbnak és a valósághoz közelebb állónak tartjuk. A friss emlékezetből való rekonstrukció és a perceről percre haladó elszámolás nagyjából meggátolja a tudatos torzítást. Amit a kérdőíves elszámolásnál — a normához való közelítés miatt — nem nagyon lehet elkerülni.
- 22 Az iskolai munkához számítottunk nemesak a tanítási órát, hanem az órán kívüli tanítást (szakkör, korrepetálás); a tanításhoz szorosan kapcsolódó tevékenységeket (felkészülést és előkészítést a tanítási órákra, füzetek és dolgozatok ellenőrzése, szertári munka stb.); a tanórán kívüli nevelőmunkát (osztályfőnöki munka, úttörő- és KISZ-munka segítése, szabadidő-tevékenységek szervezése és vezetése stb.); a járulékos iskolai munkákat (ügyelet, adminisztráció stb.); a dolgozók iskolában és egyéb tanfolyamokon való tanítást; a szakfolyóirat-pedagógiai tanulást és továbbképzést; az iskolában nem munkával töltött időt („lyukas óra”, óraközi szünet, uzsonna, kávézás, beszélgetés).

(Mivel a pedagógus munkájával nem végezheti eredményesen a rendszeres szaktárgy-pedagógiai tanulás és továbbképzés nélkül, ezért ezt a „félíg szabad” tevékenységet a munkaidőhöz számítottuk. A munkahelyen nem munkával töltött időt minden időmérleg-vizsgálat a munkaidőhöz számítja, a pedagógusoknál sem tekinthetjük pihenésnek vagy szabad időnek azt a „lyukas órát”, amit a pedagógus kényszerből — az órarendi problémák miatt — a testületi szobában, sokszor zajos környezetben és rossz körülmények között kénytelen eltölteni.)

- A tevékenységeket a pedagógusok nemesak a munkahelyen végzik, ezért számításba vettük az iskolán kívüli (otthon, könyvtárban stb.) és vasárnap az iskolával kapcsolatban végzett tevékenységek idejét is. Végül külön számoltuk — bár az iskolai munkával összefügg — a lakás és az iskola közötti közlekedés idejét.
- 23 A táblázatunkban a túlórákat a kötelező heti órák számától való eltérések alapján számítottuk ki. Az általános iskolában a felső tagozaton 23, a középiskolában 22 órától való eltérést számítottunk, annak ellenére, hogy csekély számú szaktanárnál 20—28 óráig változik a kötelező óraszám. Emiatt eljárásunk kissé pontatlan, de érzékelteti a fő tendenciákat.
- 24 Az előző táblázatban közöltük, hogy milyen tevékenységfajták tartoznak az egyes tevékenység-csoportba.
A munkaidőt a lakás és az iskola közötti közlekedés nélkül közöljük.
- 25 Az átlag pontszám kiszámításánál a következő pontszámértéket adtuk az értékelési skálának: nagyon szívesen=4; közepesen=2; kevéssé szívesen=0.
- 26 A leginkább kedveltnek a nagyon szívesen végzett tevékenységet tekintjük.

Íme, néhány adat: az 1971-ben végzett tanítóknak csak 86 százaléka, az általános iskolai tanároknak csak 85 százaléka, a középiskolai tanároknak mindössze 47 százaléka vállalt tanítói, tanári állást. Az idén 1100 friss diplomás tanító és tanár nem jelentkezett pedagógusi állásért...

A múlt évben például a nyugdíjasokkal együtt 2077 általános iskolai tanító és tanár hagyta el a katedrát. Igaz, helyettük 2750 új munkavállaló jelentkezett, de korántsem mindegy, hogy a távozók között csak 274 képesítés nélküli volt, míg az érkezők között pedig 1152...

A béremelés és a pedagógusok lakásépítési akciója után egyetlen év alatt 1267 általános és középiskolai tanár tért vissza a gyakorló pedagógusok közé. Ez többé-kevésbé megnyugvás is azok számára, akik anyagiak miatt lettek hűtlenek az iskolához. Sokan

NAGYÍTÓ

azonban nem a pénz miatt, hanem ambíciójuktól, tettekrezségüktől, újat kereső szándékuktól úgy hagyta el a pedagógusi hivatást.

Miskolczi Miklós:
„Kiugrott” pedagógusok — Népszabadság, 1972. október 3.

A pedagógusok fizetése és a hasonló értelmiségi munkát végző dolgozók bére között az emelés előtt 40—50%-nyi volt az eltérés. 1969-ben egy tanár átlagfizetése pl. 2200 Ft, egy agronómusé 3420 Ft volt... Egy most végzett kertész Sasadon 3200 Ft-ot kap, annyit, mint egy egyetemi adjunktus...

...feltűnő — átlag 55%-os — a taneszközhány, 700 tanyasi iskolának még most sincs rádiója stb....

...De a legkülönbébb mellékfoglalkozásokról van hír. Vannak tanárok, akik újságkihordók, eszpresszóban zenészek, fakitermelésnél dolgoznak, sörgyárban segédmunkások, pincérek, nyáron az NSZK-ba mennek mint „illegális” vendégmunkások stb., stb.

A pedagógusok helyzetéről (A 8. számú témabizottság jelentéséből) — Kritika, 1972. 8. sz.

Az 1969—70-es tanévben 2700 képesítés nélküli működött az ország különböző oktatási intézményeiben, óvodáiban; egy évvel később a számuk 3200-ra emelkedett, az elmúlt tanévben pedig meghaladta a 3500-at.

Kiss Gy. János:
Tanítóra várva — Magyar Hírlap, 1962. szeptember 10.